

DLA doktori értekezés tézisei

Pétery Dóra

Templom és színház.

Mauricio Kagel orgonaművei

Témavezető: Dr. Kovács Sándor (PhD)

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődéstörténeti tudományok
besorolású doktori iskola

Budapest

2018

I. A kutatás előzményei

Az első Kagel-monográfiát a szerző közeli barátja, a zeneszerző-teológus Dieter Schnebel alkotta meg még a szerző életében, 1970-ben. W. Klüppelholz rendszeresen jelenti meg munkáit az életmű egy-egy periódusáról. Angol nyelven kitűnő és tömör összefoglalás a Kagel-életműről Björn Heile tanulmánya, a *Music of Mauricio Kagel*.

Kagel orgonazenéjéről külön tanulmány nem jelent meg. Az 1960-as évek utáni orgonazenével foglalkozik Daniela Philippi *Neue Orgelmusik* című alapos munkája. A '60-as évek orgonazenéjének kapcsolódási pontjairól (svéd iskola, Messiaen), az új orgonatechnikáról és annak eredetéről jó összefoglalást ad Herchenröder a *The Organ As a Mirror of Its Time: North European Reflections, 1610-2000* című könyv „From Darmstadt to Stockholm Tracing the Swedish Contribution to the Development of a New Organ Style” című fejezetében. Ligeti orgonaműveit többek között K. Marshall, M. Herchenröder és Fassang L. munkái tárgyalják, Hambraeus szerepéről az experimentális orgonastílus létrejöttében Ch. S. Andersontól a *Twentieth-Century Organ Music* „Scandinavia” fejezetében, valamint W. Jacobtól az *Orgel im Gottesdienst Heute: Drittes Colloquium der Walcker-Stiftung*ban „Der Beitrag von Bengt Hambraeus zur Entwicklung der neuen Orgelmusik” címmel lehet olvasni. A teológiai vonatkozású részeknél C. Gröhn nagy

érzékenységgel megírt könyve volt segítségünkre: *Dieter Schnebel und Arvo Pärt: Komponisten als „Theologen“*, amely két olyan távoli pólust volt képes összehozni, mint Schnebel és Pärt zenéje.

A kageli hangszeres színházat feldolgozó munkák között meg kell említenünk M. Rebstock terjedelmes tanulmányát, a *Komposition zwischen Musik und Theatert*. Az előadói identitással foglalkozik F. Hübner több munkájában (*Entering the Stage..., Shifting Identities...*), illetve Ph. Auslander a *Musical Personae* c. cikkében.

II. Források

Dolgozatomban a következő kottakiadványokat használtam fel:

Improvisation ajoutée (1961/1962) Litolff Peters Edition 1963

Improvisation ajoutée (1968) Universal Edition UE 18565

Phantasie für Orgel mit obligati (1967) Universal Edition UE 14781

Rrrrrrr... Acht Orgelstücke (1984) Henry Litolff's Verlag / C. F. Peters (31325)

Az *Improvisation ajoutée* első változata kéziratmásolat, amely 1963-ban jelent meg, majd miután Kagel elkészítette a második változatot *Hallelujah* című filmje számára, a kiadó (Universal Edition) az elsőt visszavonta.

Björn Heile, aki a bázeli Paul Sacher Stiftungban végzett forráskutatást *Music of Mauricio Kagel* című könyvéhez, rendelkezésünkre bocsátotta jegyzeteit, Christina Richter-Ibáñez Kagel buenos airesi éveit érintő kérdéseinkben segített eligazodni. Dolgozatomban felhasználtam korabeli újság-kritikákat, visszaemlékezéseket, Hambraeus-szal és Kagellel készült interjúkat is. Hangszerekkel kapcsolatos korabeli fényképeket a Walcker Orgelbautól és az Orgelwerkstatt Schefflertől kaptam.

Dolgozatomhoz használtam az említett szakirodalmat, valamint tanulmányoztam hangfelvételeket is: Gerd Zacher és David Tudor korabeli felvételein kívül Dominik Susteck Kagel-összkiadását, Szathmáry Zsigmond és Adrian Foster interpretációit.

III. Módszer

A dolgozat a szólóorgonára komponált életmű darabjait mutatja be. Az ismertetett szakirodalomhoz képest egyéni vonás, hogy benne az előadóművészi szempont is érvényesül, valamint egy vezérfonalként vonul végig a darabok színházi aspektusának és teológiai kontextusának vizsgálata. Az orgonazene tanulmányozása a hangszer beható ismeretét feltételezi. Az orgonazenén belül is a kageli kotta, elsősorban az *Improvisation ajoutée*-é, nyitottsága okán értelmezésre szorul, tele van szokatlan megoldásokkal, amelyek az előadó számára is fejtörést okoznak.

Az életmű testvérdarabjainak vizsgálata közelebb vitt a kompozíció megértéséhez, a notációhoz és annak problémáihoz.

Az volt a célunk, hogy megvizsgáljuk a darabok kontextusát: az avantgárd orgonazene születését, annak új technikáit, a szeriális és elektronikus zenéhez való viszonyát, a hangszeres színház létrejöttét és a szakrális zene helyzetét.

A hangszeres színház kialakulása, elhatárolása más színházi műfajoktól, annak definíciója és különféle aspektusainak vizsgálata az orgonadarabokban a dolgozat központi kérdése. Ezen túl a darabokhoz a sokszínűségük megkívánta egy-egy sajátos nézőpontból is közelítünk: a hangzás, a musique concrète és a kageli humor szemszögéből.

Meghatározó szerepük okán az előadóknak is szenteltünk egy fejezetet.

IV. Eredmények

A dolgozat témájához a modern zene és modern teológia iránti eredendő érdeklődésem, valamint ismeretségeim zeneszerzőkkel, a kortárs repertoár esztétáival és előadóival vezetett.

Fontos hozadéka a dolgozatnak, hogy olyan pontokat sikerült feltárni, ahol Kagel a modern protestáns, elsősorban lutheránus teológiához kapcsolódott, amely a zene számára az istentiszteleti és templomi kereteken belül nagyobb szabadságot biztosított. A zene autonómiájának kérdése a templomi kereteken

belül egy sokat tárgyalt téma volt a korban. A Kagel közvetlen ismeretségi-baráti körébe tartozó orgonisták, teológusok – elsősorban Dieter Schnebel, valamint C. Gottwald és G. Zacher – új zenére vonatkozó gondolatainak, valamint az új protestáns, főleg evangélikus teológia – Bultmann, Barth és Bonhoeffer – talaján kisarjadt kísérleti liturgiák gyakorlatának megismerése – ilyeneken Kagel maga is részt vett – izgalmas felfedezésekkel szolgált.

A teatralitás iránti vonzódás végigkíséri a kageli életművet, mi több, az előadó láthatatlansága nem gátolta Kagelt abban, hogy hangszeres színházi kísérleteit az orgonazenére is kiterjessze. Mind a három orgonaműnek van egy második rétege: az *Improvisation ajoutée*-ban élő beszéd- énekhangok, egyéb hangkeltési módok, a *Phantasie für Orgel mit obligato*ban elektronika, musique concrète, amely a mindennapi élet hangjait szólaltatja meg. Az *Rrrrrrr... Acht Orgelstücke* eredetileg egy hangjáték számára készült. Kagelnek a színházról adott kiterjesztett definíciója, amely szerint a film, a TV, a hangjáték és a video is a színház fogalma alá tartozik, jelentette az alapot a darabok színházi rétegének vizsgálatához, amely a munka egyik legfontosabb vezérfonala.

A legnagyobb súllyal tanulmányunkban az *Improvisation ajoutée* szerepel, mert ez veti fel a legtöbb előadói kérdést a hangszerkezelés, a hangszerszerűség és a regisztráció

problémakörében. Az életmű egyik testvérdarabjával, a *Heterophonie*-vel való összevetés tudta megvilágítani az orgonamű notációs problémáit és a mögötte húzódó zeneszerzői gondolatot és módszereket, amelynek középpontjában hangzás, a hangzás megszűrése (filterezés) és a hangszín-összeállítások vannak. Az *Improvisation* két változatának összehasonlítása révén a kageli zenei gondolkodás változásába is betekintheünk. Úgy tűnik, hogy az első, később visszavont változat minden radikalizmusa, ellentmondásossága, és a második minden praktikus előnye ellenére az első az eredetibb, az elementárisabb. Bár ezt a változatot a kiadó visszavonta, számunkra mégis az tűnik mérvadónak.

A *Phantasie* narratívájának tanulmányozásához a korabeli teológia szent és profán viszonyát érintő kérdésfeltevései kínáltak gyümölcsöző párhuzamot. Az *Rrrrrrr... Acht Orgelstücke* című sorozatban a kageli abszurd és humor forrásait elemeztük.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

Feltüntetjük a hangszeres színház, az elektronikát használó produciókat is, valamint egy példát experimentális liturgiára:

2018. 02. 18. Budapest, Fuga: Centrifuga koncert „Barokk fordulat” – kortárs magyar művek csembalóra és fuvolára. Bali János: *Pietà: Descartes levétele a keresztről* csembalóra

2018. 01. 11. Bp. Átlátszó Hang Kortárs Zenei Fesztivál – Hans-Ola Ericsson: *Mise orgonára és elektronikára* (2000)

2016. 10. 16. Fuga Centrifuga Műhely koncert. Horváth Balázs: *egyet(NEM)értés* – hangszeres színház furulyára és csembalóra

2016. 06. 12. Ausztria, Innsbruck, Jesuitenkirche: *Hommage á J. Cage* – orgonaest

2015. 10. 18. Fuga Centrifuga Műhely koncert: Gryllus Samu: *DoPaMiNa No.2*

2015. 09. 05. Németország, Halberstadt, Dóm: Cage-Geburtstag Orgelkonzert. M. Kagel *Recitativarie für singende Cembalistin* – átírat orgonára

2014., Halberstadt: „John Cage” 1. Preis für die Interpretation von neuer Orgelmusik: Kagel, Messiaen művek

2014. 05. 19. Bp. Óbudai társaskör „Utunk a János-passióhoz” Quartsiluni Ensemble vez. Rozmán L. – M. Kagel: *Recitativarie für singende Cembalistin*

2013. 04. 25. Bp. Teréz templom: Szathmáry: *Strophen für Orgel und Elektronik*

2012. április 24-26. között Prof. Szathmáry Zsigmond mesterkurzusa (Debrecen): M. Kagel: *Rrrrrrr... Acht Orgelstücke* Csillaghegyi evangélikus templomban alternatív liturgiai kísérletek: 2016. pünkösöd: zsolttár-improvizáció á la Schnebel